

A rómaiak végvárai

a Hargita-hegység alján s a keleti határvédelem czélja és rendszere.

(Második és befejező közlemény.)

A főútvonal mindenikéből nyugatra egy-egy mellékutat észlelhetünk, melyek láthatólag Apulum felé, vagy legalább az Apulumhoz szolgáló hadi úttal keresték a kapcsolatot. Az Olt jobb partján a verestoronyi szoroshoz vezető ugra-talmácsi mellék út nyitja meg sorozatot, melyen Talmács közelében érték el az Apulumhoz vezető birodalmi utat. Ezen tehát Apulumhoz és a verestoronyi szoroson kifelé közlekedtek.

Ebből az oltmenti útvonalból *Kis Sinknél*¹ éjszakra a *Hor-tobágy* völgyére s onnan éjszak-keletre a Segesd mentén, de egyúttal éjszaknyugatra a Bolya völgyön a *Viza* patakához, illetőleg a *kisselyki* castrumhoz újabb mellékelágazások könnyíték meg az itt-ott elszórt mezei lakósok érintkezését.

A homorodszentpáli castrum az Olt és Küküllő közére volt irányítva s közvetlen csatlakozással nyugat felé nem rendelkezett.

A harmadik castrum *Székely-Udvarhelynél Apulum* felé a Nagy-Küküllő vonalán egyenes kapcsolattal bírt, sőt — mint alább látni fogjuk — elhelyezésével egyenesen a löhadiszállás fedezésére szolgált.

A *negyedik castrum Énlakánál* Székely-Udvarhelylyel azonos feladata készült s a *Gagyvíz* völgyén *Székely-Keresztúrnak* a Nagy-Küküllőhöz, s az Erdő-Szent-Györgynél végződő Küsmöd mentén a Kis Küküllőhöz mellékutakkal úgy oda vala kapcsolva, hogy

¹ Corpus Inscription. Latin. III. Supplementum p. 1434. u, 8074 c. a segesvári ev. gymnasiumban Goss által gyűjtött téglá bélyegében C. III. B. (Cohors III. Britannicorum.)

bármelyik irányt majdnem egyidejűleg, alig három óra alatt a helyőrség járőrei elérhették.

Az ötödik castrum Sóváradnál a Kis-Küküllő fővölgyében egyenesen Apulummal közlekedett s Székely-Udvarhelylyel azonos hadi jelentőséggel birt Dacia határvédelmében.

Már maga az úthálózat berendezése nyilvánvalóvá teszi azt is, hogy Dacia legféltettebb vidékét, az aranytermő Érc-hegységet s annak tőszomszédságába épített főhadiszállást óhajtották a megnevezett castrum sorozattal biztosítani. Az elrendezés s a végvárakkal kifejeződő hadi rend pedig egyenesen a Hargita irányában keletről jelzi a veszélyek eshetőségét.

De a kultámadások fenyegető voltát és félelmetességét még más módon is érthetővé tevé a római hadvezénylet, a mennyiben az Apulumhoz szolgáló völgyek és vízválasztók emez elzárását még a *Hargita* gerinczéhez közelebb tolt sánczokkal és töltésekkel tetézték. Így épen a székelyudvarhelyi castrumtól alig 12 kilométerrel keletre, ha a Nagy-Küküllőt követjük Zetelkán felül, az a Nagy-Küküllőbe torkoló *Ivó* patakánál, valamint a Csikszeredára vezető országútnak Nagy-Oláh falu felől következő koptatójánál egyformán, alig 12—15 kilométernyire ráakadunk azokra a töltésekre,¹ és sánczokra, melyek *Hadak útja*, *Rapsonné utja*, *Ördögbarázda*, *Kakasbarázda* stb. néven a leghantasticusabb mondák kíséretében forognak a nép ajkán; de a melyek a valóságban a hajdani Dacia határát és keleti védvonalát képezték.

A Pontus Euximus felől Daciába bevezetett keleti útvonal, a mi castrumaink védelme alatt nyomúlhatott itt keresztül s az ojtózi szorosnál hatolhatott be földünk területére. Így a ravennai névtelenél¹ olvasható állomások Phrya (Tyras), Tirpsum, Iscina (Physece vagy Portus Isiacorum), Capora (Harpis?), Alineum, Ermerium (Haermonetus), Urgum, Sturum, Congri, Porolissum (Mojgrád és Zsákfalva közt), Certie (Magra, Egregy) bármilyen hézagosnak is tessék is ez a lajstrom, kétségen kívül castrumainkat is felölelték, miután Porolistum és Certie hollétéről teljesen tájékozódva vagyunk.

Az egyes castumok őrségét legfőbbképen egy-egy cohors képezé, de a mint látni fogjuk, két-két szomszédos castrum között is megsztották a cohorsokat.

¹ Ravennatis (Anonymus) Cosmographia et Guidonis Geographia. Editio M. Pinder et G. Parthey, Berolini 1860.

A szervezés munkáját némi joggal Hadrianusnak tulajdoníthatjuk, a ki Daciából, mint az alig meghódított tartomány legatusa 108-ban a szármatakon kivívott diadaláért consuli méltósággal¹ tüntetett ki Traianus. Ez a támadás jó iskola lehetett reá nézve s intőjelül szolgálhatott az iránt is, hogy a dákok és szövetségeseik nem tudnak Dacia elvesztésébe beletörődni. Traianus vasszigora, az occupatioval felidézett vérfürdő borzalmi elrettenték ugyan egy időre a szétrebbentett és veszedelmesen megapasztott dákokat, de Traianus halálával már a roxolanok éjszokról törnek Daciába s magukkal ragadják a Duna Tisza közéről a jazygokat is. Hadrianus a parthusok ellen vívott háborújából hadai egy részét előre küldve s Q. Marcius Turbo Frontót, a gárdaparancsnokot, Pannonia és Dacia együttes főparancsnokává nevezve, maga is a szomszédos Moesian² keresztül Daciába siet a roxolanok ellen. Fellépésével a roxolanok királyát, Rasparaganust, meglepve, az évjáradék biztosításával meghódot³ s családotól Polába telepszik.⁴ A jazygokat pedig az alatt Marcius Turbo Fronto⁵ fenytette meg. Hadrianusnak bő alkalma nyílt e hadjárat során a hevenyészve szervezett tartomány katonai szükségleteiről megbizonyosodni s ebbeli tapasztalatait a tartomány megerősítésében és újjászervezésében érvényesíté is. Dio Cassius ugyan a drobetai (Turnu Severin) híd lehordatásának okául azt hiszi, neki tulajdonítja, mintha Traianus iránti bizonyos irigykedésből semmisíttette volna meg Apollodorus eme remekét. Holott biztos adataink vannak épen arra, hogy Dobetát is ő tette municipiummá s Sarmizegetusában 117. december 17-én, 118 januárja között halára kötelezé a tartomány lakosságát⁶ és ittlételének emlékezetét érmekkel biztosított.

¹ Spartanus Vita Hadriani C. 3. legatus postea praetorius in Pannoniam Inferiorem missus Sarmatas compressit . . . ob hoc consul factus est.

² Ugyanott C. 6. Audito dein tumultu praemissis exercitibus Moesiam petit . . . Marcium Turbonem post Mauretaniae (bellum) praefecturae infulis ornatum Pannoniae, Daciaeque ad tempus praefecit.

³ Spartanus Vita Hadriani C. 6. . . . cum rege Roxolanorum qui de imminentibus stipendiis querebatur cognito negotio pacem composuit.

⁴ Colonia Pietas Julia Pola Corp. Insc. Latin. V. 32. P. Aelio Rasparagano (Regi Roxolanorum) v(i)us v(ivo) f(ecit) és u. ott 33. Rasparagani f(elices) v(ivo) f(ecit) ubi et Attiae filiae Procellae. Lib(ertis) lib(er) tabus(que) posteris(que) eorum.

⁵ Corp. Insc. Latin. III. 1462. Sarmizegethusa hálából emléket állít.

⁶ C. I. L. III. 1445. Hadriannak, ki a trib. potestate II. 117 decz. 10. a II. consulatus 118. január 1-én vette fel Sarmizegethusa hálálkodók.

ták.¹ Sőt a keleti határvédelem szervezőjét is benne nevezhetem meg, miután Traianus főfigyelmét az éjszaki Szamos vidék a (regio Samus) kötötte le s a XIII. legiót segédcapataival a Marostól Zilahig osztotta el.

A hévízi castrum építését Hadrianus idejében végezhetette el a XIII. legió² s itt azután az Ala I. Asturum egy ideig a Cohors III. Commagenorum örködött. Ezek mellett még egy ideig meg nem határozott csapatra utal az általam Kovács Ferencz marosvásárhelyi apátplebánusnál látott téglabélyeg. Ennek alakja ilyen: XX·N.³ Az Ala I. Asturum részt vett a dák háborúban is s a III. században a Maros mellett Germizaraban (Algyógy) találkoztunk még vele. Székely-Udvarhely őrsége 157. december 13-ról kelt katonai elbocsátó levélben (diploma honestae missionis) is szereplő Cohors I. Ubiorum, melynek téglabélyegeit főleg a baromvásártéren kiásott katonai fürdő szolgáltatója. A korábbi években Mehadján és Karán-Sebes mellett Zsuppánál Tibiscum állomásozott ez a Cohors, sőt a Nagy-Szamos vidékén Várhelyen (Burghallen) is találkoztunk vele, a mint a besztercezi ev. gymnasium gyűjteményéből igazolhatom.³ A Hévíz és Székely-Udvarhely közé ékelődő H.-Szt.-Pál castrumánál az általam átforgatott több száz téglá egyikén sem találva bélyegjegyet, nem egészen valószínűtlen az a feltevésem, hogy itt, hol közvetlen veszedelem nem forgott fen, s hol a Hargitától az Ölt felé szolgáló völgyek katonai biztosítása mellett a Homoród-Szt.-Mártonnál s magánál H.-Szt.-Pálnál is észlelhető sóbányászat, valamint Homoród-Jánosfalva kőbányászata polgári elemet is foglalkoztatott, inkább megfigyelő és biztonsági szolgálatot teljesítettek, s e célra a szükséges 100—120 főnyi őrséget a székelyudvarhelyi táborból nyerték.

A Homoród-Szt.-Pálon és Városfalván alul következő Jánosfalva trachyttufáját pusztán helyi célra fejtették s ideig építészeti

¹ Eckhel Doctrinae nummorum veterum VI. k. 494. Dacia S. C. e Exere. vagy Exercitus Dacicus S. C.

² Corp. I. Latin III. 953 Imp(eratori) Caes(ari) divi Traiani Parth(ici) filio divi Nervae nepoti Traiano Hadriano Augusto pontifici maximo, legio XIII. gemina. Sub Tiberis Claudio . . . 7 Antoniniano.

³ Közöltem az Erdélyi Muzéumegylet kiadv. 1888. V. 249. Adalékok Dacia felírattanához,

diszitményeken, oltárköveken kívül a Városfalvánál előfordult sarcophagot ismerjük; abból különösen H.-Szt. Pálon nagyon sok *disz-oszlop* észlelhető, úgy, hogy ott jó módú polgári elem és több nyilvános épület létezését feltételezhetjük. A polgári elemet nyilván a sóbányászat vonzotta oda, mely sóbányászat még 1614. is annyira virágzott, hogy Bethlen Gábor Kornis Ferencz királybírónak a Bornemisza Zsigmond részére átengedett disznajáért 400 kósót engedélyezhetett innen. A Homorod-Szent-Pálról általam szerzett felírttöredékek egyike oltárkőhöz, a másik sírkőhöz tartozhatott.

Homorod-Szt.-Mártont is a sóbányászat révén szállották meg a rómaiak, a kiktől Kr. u. 222 - 235-ig dotálható oltárkövet találtak ott Müller Frigyes, a jelenlegi ev. szász püspök (1859-ben) és Orbán Balázs. Ezt a becses történelmi adalékot azonban 1894 nyarán, Jakab Gyula főszolgabíróval, eredménytelenül kerestem. Úgy látszik, valaki beépítette, mint az már falu helyeken rendes szokás.

A római ipar és kereskedelem eme távoli emporiumának érdekszálai, minden lehetőség szerint az Olt mellékéhez és a Hortobágy vidékhez fűződtek, a hol a Hegennél felmerült sírkő tanúsága szerint ellatinosodott egyes dákok vagy veteranusok mezei birtokok művelésével foglalkoztak.

Székely-Udvarhely rómaiságát már Szigethy Gyula Mihály¹ tanár 1828. értesítése megállapította. Az ő idejében kőfalak, pénzkek, pogány istenek képei, hamvvedrek fordultak elé, melyek megmentéséről vagy lerajzolásáról, fájdalom, senki sem gondoskodott, s melyek azóta teljesen megsemmisültek. Szigethy tanár *Utidavznak* romjait képzelte Udvarhelyen. Ilyen nevű római helységet Ptolemaeus említ fel Daciából; csakhogy annak biztos helyi fekvését nem ismerjük. 1874-ben a helység keleti szélén a *baromvásártéren* Vánky Kálmán² mérnök vezetése alatt foganatosított szabályozási munkálatok a katonai fürdő romjait tevék ismertté. E nyomokon tovább haladva, 1894-ben a fürdőt kitásattam s így annak létezése teljesen tisztázva van s az is kiderült, hogy a C(ohors) I. UB(iorum) műve volt. Maga a castrum a mai *Árpád-utca* irányában állott a fürdővel összeköttetésben. A Csonka-várban pedig az egykori castrum

¹ Felsőmagyarországi Múzeum 1878. évf. 128 l.

² Goos Károly *Archaeologische Annaleiten Archiv des Vereins für Landeskunde* 1874. XII. 114 l.

maradványát bírjuk, melyet azonban a János Zsigmond várépítői sokképen kiforgattak eredeti alakjából.

A keleti határvédelem központját azonban a két Küküllő víz-választóján elhelyezett *Enlakában* birták, hol a Cohors III. Hispanorum equitata teljesíté a nehéz őrszolgálatot. Antoninus Piusnak 158 július 8-áról kiadott s örvidékünk közelében Maros-Keresztúron talált elbocsátó diplomája¹ Dacia helyőrségében hirdeti ezt a cohorsot. De a Kr. u 161—9 közti években Énlakáról a kolozsvári múzeumba került felírástörödek is bizonyítja a castrum e korbéli szereplését. A lovasság alkalmazása pedig nyilvánvalóvá teszi azt is, hogy az örkerület nagyobbra lehetett szabva, s hogy a két Küküllő egész vidékén hivatva vala ez a Cohors a felderítő és megfigyelő szolgálatot teljesíteni; szükség esetén hívívő volt a főhadiszállás felé s a Kis- és Nagy-Küküllő veszélyeztetett pontjait támogatta.

Végre Sóvárádon a Kis-Küküllő völgyének végvárában a C(ohors) P(rima) ALP(inorum)² feküdt, melynek őrségi feladatait a Nyárad mellé is átkelle terjeszteni. A mikházai kirendeltséghez azonban a Leg XIII Geminac³ egyik vártája is járult. Végre a Maros felső völgyét Vécsnél az Al(a) n(ova) Il(i)yr(icorum)⁴ lovasai zárták el, kiktől 50 kilométerrel délebbre a Hargita örvidékével a Nyárad mentén egyenes összeköttetést tartó Maros-Keresztúrnál az Al(a) Bos(poranorum)⁵ várták a parancsszót arra nézve, hogy a Kis-Küküllő vidéknek vagy a Maros felső nyílásának védelmére siessenek-e?

Ez a csapatbeosztás, mely szerint a hegyi fáradalmakban edzett gyalogosokkal lovascsapatok váltakoztak, nyilvánvaló tanúbizonysága annak is, hogy a szomszédos táborhelyek katonai hivatása combinatív hadmiveletekre irányult s 1, legalább 2—2 castrum helyőrségének, szükség esetében egy ugyanazon határszéli bejáró felé vagy

¹ Torma Károly Archaeologiai Értesítő 1886. VI. köt. 303 l.

² Téglás Gábor Erdélyi Múzeum 1888. V. 242 l. Arch. epigr. Mittheil. XI. 238 n. 1.

³ Torma Károly Archaeol. epigr. Mitth. III. 112 n. 3.

⁴ C. I. L. III. Dpl. XXXIII. és 6284. Supplem. 8074. 7., az eredeti példány Kolozsváron látható.

⁵ Torma Archaeol. epigr. Mittheil. VI. 141 n. 15 és Téglás Gábor Erdélyi Múzeum 1888. V. 272 l.

ellenében kellett operálnia. A csapatok arczulata pedig határozottan keletnek irányult s a Hargita gerinczét tekintheték a görgényi havasokkal együtt a rómaiak Dacia politikai határának, vagyis azon demarcationalis vonalnak, a melynek átlépését casus belli gyanánt tekinthették.

S jóllehet kutatásaimat minden irányban befejezettnek nem vehetem, mégis figyelemreméltó eredményeket mutathatok fel idáig is az Olt két Küküllő közti űrvidék szolgálati és mozgósítási rendszerére nézve is. Lássuk tehát néhány nagy vonásban a határvédelmi kerületeknek általam feltételezett beosztását is.

Székeley-Udvarhely a Nagy-Küküllő mellől a két Homoródon át az Oltig számíthatta védelmi hivatását. A Nagy-Küküllő és Két Homorod stratégiai fontossága azonban a homorodszeptáli castrumot is szükségessé tette, melyet feltevésem szerint utólag, talán Hadrianus daciai szemléje után illesztettek be az űrvidékbe.

A homorodszeptáli castrum a Nagy-Homorod nyílását zárta el közvetlenül, tehát a Kis-Homorodra szintén kikellett az őrhelyek sorát terjeszteni. Így keletkezett Homorod-Szent-Páltól alig 10 kilométernyire keletebbre Oklandon felől *Homorod-Karácsonyfalva* határában az úgynevezett „*Hagymásvár*“ castelluma. A limesvonal alig esik $\frac{1}{2}$ órányira a kis castellumtól keletre. Az ide számítható 1 centurianyi űrség tehát a Rika gerinczére s az almási barlang tájékára oszthatá űrségeit. Az egyes töltésvonalak, u. m. 1. a lövétei *Ördögárok* vagy *Pogányok árka*; 2. a *Vargyas útfeje* az almási barlanghoz átmenőleg; 3. a *Tatártöltés* a barlangfeletti Kömezőn, tehát a Vargyas balpartján; 4. a Böcsökmál és Merketető közti *Ördögárok*; 5. a Lapiastető védvonal itt Hagymásvár felett; 6. a Rikatető *Kakasbarázdája*; 7. Ugyanaz a Fejérküttetején; 8. a Nádastető és 9. a Szász-Somos *Kakasbarázdája*, vagyis 30–35 kilométernyi védvonal tartozhatott Homorod-Szent-Pálra, mely a Hagymás váránál találta váltakozó főőrségének otthonát. Ezen űrvidék a Szász-Somostetőn már időnkint találkozót tarthatott a *hévízi* castrumnak iderendelt őrjáratával is. Az őrszolgálat tehát nem sok pihenőt engedett a legionariusoknak s a védkerületekben, a mi csendőrségünk módjára, állandóan mozgásban lehettek az őrjáratok.

Sőt Hagymásváratól újabb 10 kilométerrel keletebbre a Rika

gerinczén is túl, a mai *Erdővidék* szélén a *Baróthoz* vezető útelágazas felett még egy messzibb őrállomás nyomait ismerhetjük fel az u. n. *Veszér várában*. A Rikavonal eme feltűnő megerősítése abban a ma elhanyagolt, de a rómaiak idejében, úgy látszik, kiváló becsben tartott átjáróban leli magyarázatát, a mely *Bibarcfalva*, *Bacson* irányában a *Sugópatakán* fel a *Mitács* (1151 m.) mellett a Hargitából délre ágazó vízválasztón Alesikba szolgál s melyet a csiki deszkás székelyek az Olt fogarasi szakasza felé a rendes út kerülőjének mellőzésével napjainkban is használnak. Ezen átjárót tovább vizsgálva, folytatását az *úzvölgyi* mellékvámnáj ismerhetjük fel, úgy hogy a *Szeret* mellől lovas és gyalogsapatok annak idején itt vághattak be leghamarább Dacia feltett belterületeibe s jó lovasság 2 nap alatt a N.-Küküllő völgyére vethette magát.

Homorod-Szent-Pál helyőrségének arczvonala tehát a Rikán túl az *úzvölgyi* határszorosig terjedő vonal felé irányult, mint a hol a moldovai határszél alig 2 napi járatnyira 70—80 kilométer távolságra esik. Ezt a határszéli átjárót azonban részben már a *hévizi castrum* őrségével egyetértőleg ellenőrizhették. Székely-Udvar helyről két irányban teljesítheték a határőrséget a cohort *Ubi-orum germaniai* eredetű harcászai. A Nagy-Küküllő mentén fel Zetelakának s onnan a gyergyóújfalvi hágón Gyergyó-Szent-Miklós 47 kilométernyi távolságban fekszik. Gyergyó-Szent-Miklóstól a tölgyesi határszoros 53.6 kilométer, vagyis 101 kilométerre állomásozott itt a római katonaság a mai határtól. A határvédelem tulajdonképi vonalát 12 kilométerrel tolták előbb a Nagy-Küküllő két parti magaslatán Zetelaka felett megépített hatalmas töltésűben. A Nagy-Küküllő eme vonalát azonban a helyi viszonyok figyelembevételével inkább Énlakához utalhatjuk s *Székely-Udvarhely* legionariusainak katonai hivatása a Csik-Szereda felé átszolgáló *Hargita* szakasz, s nevezetesen a *Kis-* és *Nagy-Oláhfalun* átvezető országút mentén a *Tolvajos* hágón át egyenesen a *Gymesi szorosig* irányult.

Székely-Udvarhelyről a *Szarkakő* alatt vezetett ki a régi út a *Hergenkút* tetejére s azon a fennsík, mely a *Tizenhétfala havasához* egy jól járható erdei út felszolgál a *Czekendtetőnek* a Nagy-Homoródra, illetőleg épen a homoródi fürdőre néző lejtő fokán helyezték el a fővártól 9 kilométerre, a »*Földvár*« néven ismeretes és igen jó állapotban fennmaradt *castellumot*. Ez kevés-

sel nagyobb a homorod-karácsonyfalvi Hagymásváránál s ebben is legalább egy centuria legénység tartható az őrséget az innen 8—9 kilométerre a Nagy-Küküllő balpartjától a Nagy-Homoródig, illetőleg Nagy-Oláhfalun túl a Majszos rétről a Cseretetőn, ki a *Madarasi Hargitára* vonuló limesvonalon. A gyimesi szoros távolsága a tölgyesivel, majdnem összevágólag szintén 100 kilométer körül járván, a székelyudvarhelyi cohors, a szükséghez képest, mindkét irányban operálhatott.

A cohors IIII equitata Énlakáról a Nagy- és Kis-Küküllő között kimagasló fensíkon Gyergyó-Ujfalu felé határozottan a tölgyesi szoros nyílása ellen vala felállítva Oroszhegy lavasi község felett a *Mogyoró* nevű hegylapon s a szentkirályi *Nyíren* a zetelaki *Szelőhátra*, a Nagy-Küküllő fölé húzódó határtöltés (Ördögútja) közelében, még a külső őrhelyek egyikét is sikerült megállapítanom. A nép *Szent-László kápolnájának* nevezi s a közelében telfakadó forrásnak csodatevő erőt tulajdonít. Egy-egy ilyen őrházban 8—10 főnyi őrség tanyázhatott. A vallum mentén fából, földből rögtönzött őrhelyek léteztek, melyeket kezdetleges szerkezetüknél fogva felismerhetetlenségig megsemmisített a hosszú idő. Énlakától a *Firtos hegy* alatt a székelyudvarhely—parajdi országút által harántúl átmetszett pálfalvi tető alig 6 kilométerre esik. Onnan a határtöltést majdnem ekkora távolban kapták. A Székely-Udvarhely felé szolgáló *bosnyákpataki*, vagyis Oroszfalutól délkeletre vezető völgy derekán, Tibodnál tartottak egy mellékörhelyet, mely a Nagy Küküllő jobb és balparti őrvidék járőreinek érintkezését vala hivatva biztosítani.

A határszéli távolság ezen a részen az udvarhelyivel majdnem azonos, s a Nagy-Küküllőnek Zetelaka felé forduló könyökhajlásáig vagy az *Ivónak* egyesüléséig a jelzett oroszhegyi és *szentkirályi Nyíres* fensíkokon, vagyis *Lázon* számítható 16 kilométernyi útat a *Síkaszó* mellett Gyergyó-Ujfalun át Gyergyó-Szent-Miklósig terjedő 35 kilom. s a Gyergyó-Szent-Miklóstól a *tölgyesi* határszélig terjedő 53·6 kméterrel megtoldva, alig esik az énlaki táborhely 105—110 kilométerre a mai határtól.

De az énlaki tábor a Kis-Küküllő mellett Sóváradnál megéptetett castrummal is azonos hadi czélokot szolgálhatott, miután *Sóváradtól* Parajdnak s onnan a *Bucsin*-hágón át Gyergyó-Szent-

Miklósnak szolgáló út is a tölgyesi szoros folytatását képezi. Parajd—Gyergyó-Szent-Miklós 45 km. távolsága a Gy.-Szent-Miklós—Tölgyes 53·6 kilométerjével épen 98·6 kilométert ad. Ezt Parajd—Sóvárád 8 kilométerjével kiegészítve, ime itt is 106·6 m. kilométerre kapták a mai határszélét. A két táborhely hivatását tehát a *tölgyesi* és ennek mellékbejárójául szolgáló *békási* szorosok ellenőrizése s az onnan támadható meglepetések elhárítása képezte. Sőt *Mikháza*, a Nyárád mellett, a hova a sóváradi Cohors I Alpinorum felét helyezték Sóváraddal szintén egy irányban, s részben a görgényi havasok vagyis a *Mezőhavas* felé, de szintén a két megnevezett szoros felől keletkezhető támadásoknak felfogására s a Marosvidék biztosítására épült.

Ime tehát, ha a térképen a Mikházától délkeletre Hévizig sorakozó végvárakat összekapcsoljuk s azoknak a Közép-Maros vidékhez, illetőleg Gyulafehérvárhoz való viszonyát tüzetesebb figyelemre méltatjuk: végeredményében az egész hargitaalji örvidék az *Érczhegységet*, vagyis az *Aranyos*, a *Toroczkó* viz, az *Ompoly* völgy felé bevezető nyílásokat s ezen nyílások őrhelyeit, legfőbbképen pedig magát a *főhadiszállást: Apulumot* fedezték. Elhelyezéstükben legyezőszerű kiterjeszkedést észlelhetünk, miután a keleti határszorosok felől a két *Küküllő*, *Nyárád*, sőt az *Olt* völgynyílásain a nyugatnak irányuló völgyi utak mind *Apulum* táján koncentrálódnak s az *aranyvidék* ellen keletről intézett támadások, a megnevezett átjárók valamelyikén castrumaink egyik-másikát okvetlenül érintették.

Felirataink s történelmi feljegyzéseink alig vonatkoznak az itt szóban forgó keleti örvidékre s másnemű leletek sem csinálnak itt útbaigazítást. A keleti Kárpátokon kívül a szarmát iapályon a *Szereth*, *Pruth* és *Dnejszter* vidékén nomádoskodó *szarmaták* és *roxolanok* (a *costobokokkal* együtt) már Hadrianus idejében Moesiáig terjeszték kalandozásaikat.¹ A váratlan támadás akkora rémületet okozott, hogy Hadrianus a birodalom törzséből arányta-

¹ Ael. Spartani Hadrianus C. 5. Sarmatae bellum inferabant. Cap. 6. . . audito dein tumulto Sarmatorum et Roxolanorum praemissis exercitibus Moesiam petiit . . . cum rege Roxolanorum, qui de immunitis stipendiis quaerebatio cognitao pacem composuit.

lanul *éjszakra* ékelődő Daciát vesztére akará hagyni s Traianus jeles mesterének, Apollodoriushnak remek építményét: a tornuseverini hidat hamarosan leszedetét, nehogy az is könnyítse a barbarok Moesiába hatolását. A felmerült ellenségeskedés tehát a keleti határszélek megerősítését mellőzhetetlenné tevő s ha előbb nem gondoltak volna is arra, most azt halogatni nem lehetett. A rendkívüli óvintézkedések daczára 167-ben ismét lángokba borúlt Dacia.

Az Énlakáról Kolozsvárra került felirattöredékek egyike a Kr. u. 161—9 évekből¹ kiadva, alkalmasint már a 167-ben kitört markomann háborúk idejében szenvedte sérüléseit, a mikor Daciát a mindenfelől feltartóztatlan túlsúlyban elézúdult dákok és rokontörzsek egyszerre elárasztották. Hogy mily váratlanul és mekkora túlerővel történt ezen a vidéken is a támadás: azt az 1853 augusztusában Török Ferencz tibódi udvarán felmerült 826 darabból álló »kincs«² illusztrálja legjobban. A jó minőségű köztársasági érmekkel Nerótól *Marcus Aurelius* és *Lucius Verus* társceszázárokig terjedő sorozat vegyül s ilyenformán 167-re helyezhetjük ennek a kincsnek elrejtését is, épen mint a Verespatakon 1855 július 24-én csebrekkel, asztalokkal együtt a Katalintárna továbbvezetése közben felfedezett régi aranybánya visszatáblák elfalaztatását. Ezek közt is 167 márczius 28 a legújabb dátum.³

Egy általam Homorod-Szt.-Pálról szerzett s Marcus Aurelius nevét tartalmazó felirat-töredék is a markomann háborúkra vonatkozhatott. Ennek szenvedéseit még valahogy kiépülte a tartomány s ujult erővel kezdik meg a felfrissített legionariusok a határvédelmet. A küzdelem azonban ritkán szünetelt s az ide rendelt katonaság alig ismerhette a nyugodt táborozást. Egy ilyen még kellően nem ismert határvillongás alkalmából Severus Alexander egyik szerencsés diadalát 222—235 közt, valószínűleg ama betörések egyike után, melyek a mind jobban előnyomuló góthok által hegyeinkre szorított carpoktól, szarmatáktól mindennaposak valának, felirattal¹ ünnepele-ték Homorod-Szent-Mártonnál a szorongatott legionariusok.

Múló öröm és rövid megnyugvás emléket képezi ez az oltár-

¹ C. I. L. III. 949 sz.

² Corp. Inscr. Latin. III. h. Cerata XII.

³ Corp. Inscript. Latin. III. 950.

töredék, mert Dacia felett csakhamar megkondúlt a vészharang. A góthok 235-ben már a Duna deltai közelében mindent felperzselve a nyomukban hömpölygő népvándorlás áradatától, Daciára zúdítva itt csakhamar megállandósítják a pusztítást. A rombolás első áldozatát éppen a keleti határőrvidék képezé, melynek önfeláldozó helyőrsége hasztalan vívta meg százados harczeit s hasztalan újíta meg a minduntalan elhamvasztott védműveket. A túlerő phisicai törvénye itt sem tagadta meg magát s a népvándorlás hullámai összecsaptak Dacia felett úgy elsöpörve e sok gonddal, fáradsággal létesített védműveket, hogy alig vagyunk képesek mai napság azok hollétét és összefüggését megállapítani. Részemről kiváló szerencsémnek tartom, hogy Ugron János alispán segítségével a leghomályosabb kérdések egyikének némi megvilágosításához járulhaték s a múlt században legelőször Benkő által feljegyzett első római nyomokat, a félszázaddal ezelőtt itt megjelent Neigebaur és utódainak Ackner Mihály, Müller Frigyes, Orbán Balázs, Goos Károly érdemes bűvárainknak helyszíni kutatásait saját megfigyeléseim eredményével összefüggő egészszé kerekítve, Dacia történetének újabb adalékául beszolgáltathatom.

TÉGLÁS GÁBOR.